

Історія

УДК 94:332.14(560=222.5)"19/20"(045)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18837582>

**Промисловий розвиток Турецького Курдистану (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.):
динаміка та структурні зміни**

Махиня Оксана Миколаївна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-1838-4877>

Прийнято: 09.02.2026 | Опубліковано: 28.02.2026

***Анотація:** Метою статті є комплексний аналіз стану та динаміки промислового розвитку Турецького Курдистану на зламі ХХ-ХХІ ст. Особлива увага приділяється виявленню структурних диспропорцій між регіонами, оцінці ефективності експортних стратегій та з'ясуванню впливу економічної модернізації на соціальну структуру курдського суспільства.*

У роботі застосовано системний підхід, методи статистичного аналізу економічних показників, порівняльно-географічний метод для вивчення розвитку окремих провінцій, а також аналітико-прогностичний метод для оцінки ризиків соціокультурної асиміляції населення в умовах індустріалізації.

У ході дослідження проаналізовано промисловий ландшафт Курдистану та констатовано його виражену нерівномірність. Звернено увагу на те, що найбільш розвинені промислові центри зосереджені на периферії, тоді як центральні курдські райони залишаються економічно відсталими. Виявлено,

що ключовим рушієм експорту є текстильна галузь, зокрема виробництво килимів. Зауважено, що, попри створення пільгових «вільних зон», сукупний експорт Південно-Східної Анатолії становить лише 2% від загальнонаціонального показника Туреччини. Зосереджено увагу на тому, що швидка індустріалізація та реалізація проєкту GAP руйнують традиційні захисні механізми курдського соціуму, посилюючи процеси декурдизації.

На основі отриманих даних зроблено висновок, що поточна модель модернізації Турецького Курдистану поглиблює соціально-економічний розрив між успішними індустріальними центрами та відсталими районами. Доведено, що промислова трансформація регіону має не лише економічний, а й геополітичний підтекст, сприяючи поступовій просторово-економічній асиміляції курдів. Наголошено на необхідності перегляду стратегій регіонального розвитку для досягнення балансу між економічним зростанням та збереженням етнокультурної ідентичності регіону.

Ключові слова: Турецький Курдистан, GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi - Проєкт Південно-Східної Анатолії), Південно-Східна Анатолія, промисловий розвиток, вільні економічні зони, експортна структура регіону.

Industrial development of Turkish Kurdistan (late 20th – early 21st centuries): dynamics and structural changes

Oksana Makhynia,

PhD (History), associate professor of the department of archeology and special branches of historical Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-1838-4877>

Abstract. *The purpose of the article is a comprehensive analysis of the state and dynamics of industrial development of Turkish Kurdistan at the turn of the 20th*

and 21st centuries. Particular attention is paid to identifying structural disparities between regions, assessing the effectiveness of export strategies and clarifying the impact of economic modernization on the social structure of Kurdish society.

***Methods.** The work uses a systematic approach, methods of statistical analysis of economic indicators, a comparative geographical method for studying the development of individual provinces, as well as an analytical and predictive method for assessing the risks of socio-cultural assimilation of the population in the context of industrialization.*

The study analyzed the industrial landscape of Kurdistan and noted its pronounced unevenness. It is noted that the most developed industrial centers are concentrated on the periphery, while the central Kurdish regions remain economically backward. It was found that the key driver of exports is the textile industry, in particular the production of carpets. It is noted that, despite the creation of preferential "free zones", the total export of Southeastern Anatolia is only 2% of the national indicator of Turkey. Attention is focused on the fact that rapid industrialization and the implementation of the GAP project are destroying the traditional protective mechanisms of Kurdish society, strengthening the processes of de-Kurdization.

*Based on the data obtained, it is **concluded** that the current model of modernization of Turkish Kurdistan is deepening the socio-economic gap between successful industrial centers and backward areas. It is proven that the industrial transformation of the region has not only economic, but also geopolitical implications, contributing to the gradual spatial and economic assimilation of the Kurds. The need to revise regional development strategies to achieve a balance between economic growth and the preservation of the ethno-cultural identity of the region is emphasized.*

Keywords: *Turkish Kurdistan, GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi - Southeastern Anatolia Project), Southeastern Anatolia, industrial development, free economic zones, export structure of the region.*

Постановка проблеми. Попри те, що Туреччина за останні десятиліття перетворилася на потужну індустріальну державу, розвиток її східних територій залишається вкрай нерівномірним. Проблема полягає у глибокому соціально-економічному розриві між західними та східними провінціями Турецького Курдистану. Впровадження масштабних державних ініціатив, таких як Проєкт Південно-Східна Анатолія (GAP), хоч і стимулювало промислове зростання в окремих центрах, проте не змогло розв'язати проблему загальної відсталості регіону. Це створює гостру суперечність між економічними цілями Анкари та реальними темпами соціальної трансформації курдських територій, що потребує детального аналізу динаміки та структури промислових змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на те, що наукові студії з історії Курдистану є досить кількісно й якісно представленими, більшість дослідників зосереджують увагу на політичних аспектах «курдського питання», загальних характеристиках соціально-економічного розвитку Південно-Східної Анатолії та реалізації проєкту GAP. Водночас стан і динаміка промислового розвитку курдських територій залишаються практично поза увагою наукової спільноти. У цьому контексті варто відзначити напрацювання турецьких учених, які заклали фундамент для вивчення даної проблеми. Зокрема, важливими є дослідження М. Джафара [1], який розглянув регіональні особливості курдських територій в історичній ретроспективі. Наукова праця І. Озтюрка присвячена глибокому аналізу економічних та соціальних проблем Східної та Південно-Східної Туреччини [2], а робота Я. Думана розкриває ключові аспекти турецької регіональної

інноваційної політики [3]. Питання експортно-імпортних операцій турецької промисловості стали об'єктом наукової уваги С. Кундака, І. Айдокуша [4], С. Варліка, Н. Севгі, М. Берумента [5].

Також серед праць останніх років слід згадати дослідження питань промислового розвитку Турецького Курдистану (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.) Меміш О.М. [17, 18, 19] та Морозова А.Г. [20].

Джерельну базу дослідження сформував масив науково-публіцистичних праць, опублікованих у провідних турецьких періодичних виданнях. Основну увагу приділено матеріалам газети «Turkish Daily News» (TDN) та аналітичним розвідкам державного інформаційного агентства Туреччини «Anadolu Agency». Оскільки заявлена тема досі не була предметом окремого комплексного дослідження, це зумовлює актуальність даної роботи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на численні дослідження проєкту GAP, поза увагою залишається вивчення питання поглиблення розриву між успішним індустріальним заходом регіону та відсталим сходом. Більшість авторів розглядають ці території як єдине ціле, ігноруючи ризики «осередкового» зростання, яке не приносить загального добробуту. Недостатньо вивченим є і зв'язок між зміною економічної структури та загрозою «декурдизації», а саме як перехід до промислового виробництва руйнує традиційний уклад курдського суспільства та сприяє його асиміляції. Також потребує переосмислення низька ефективність експортної стратегії регіону, яка, попри великі інвестиції, не змогла подолати його історичне відставання від решти країни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз динаміки та структурних змін у промисловості Турецького Курдистану на зламі ХХ-ХХІ ст., а також виявлення їхнього впливу на соціально-економічну та етнодемографічну ситуацію в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Промисловий сектор Курдистану характеризується вираженою територіальною диспропорцією. Найнижчий рівень індустріалізації спостерігається у високогірних масивах південно-східної Туреччини, а також у північних частинах іракських та іранських курдських територій. Натомість основні промислові потужності зосереджені на периферійних ділянках та у прикордонні – зонах, що перебувають під щільним управлінням центральних урядів і мають етнічно змішаний склад населення. Ключовими вузлами в цій системі виступають Газіантеп, Ерзурум, Малатья, Мараш, а також Мосул, Керманшах та Кіркук.

Такі міста як Діярбакир, Елязиг та Батман функціонують як локальні промислові осередки, де поєднані технологічно непов'язані між собою галузі. Специфіка індустріального профілю Кіркука, Мосула, Батмана та Керманшаха безпосередньо зумовлена експлуатацією нафтових покладів, тоді як розвиток Елязига базується на гірничодобувній галузі. Загалом промисловий потенціал регіону сконцетрований у сфері видобутку, початкової обробки та логістики сировинних ресурсів. Зокрема, у турецькій Південно-Східній Анатолії підприємства орієнтовані на переробку аграрної продукції, передусім бавовни та цукрових буряків. Важливим складником сировинної бази регіону є також генерація електроенергії, а промисловий комплекс Іракського Курдистану відчутно залежить від сектору переробки вуглеводневої сировини.

Аграрний сектор Турецького Курдистану за своєю спеціалізацією поділяється на три ключові зони: землеробські райони Північного та Південно-Східного регіонів, а також високогірний Хакярський підрайон, де домінує вівчарство.

Північно-східна частина (провінції Ерзурум, Ерзінджан, Карс, Агри, Муш і Ван) традиційно фокусується на розведенні великої рогатої худоби. Сприятливий клімат, а саме прохолодне літо та соковиті пасовища на Карсько-Ерзурумських високогір'ях, став підґрунтям для створення потужного

осередку молочної галузі [6, с. 66]. Зокрема, Карс є абсолютним лідером за рівнем споживання молока (400 кг на душу населення, що значно перевищує показник Стамбула – 18 кг), а також місцем будівництва першого в країні заводу з виробництва сухого молока.

Паралельно з тваринництвом у регіоні розвивається рослинництво: зернове господарство, картоплярство, а в зонах Ерзінджана, Ерзурума та Ігдира – вирощування бавовни та цукрового буряка [7, с. 162]. Схожа господарська модель притаманна і прикордонним із Вірменією територіям, де курдські громади виготовляють унікальні високоякісні сири із суміші коров'ячого та овечого молока, що мають попит на внутрішньому та міжнародному ринках. Найменш розвиненим залишається Хакярський регіон. Через складний рельєф та географічну ізольованість тут переважає низькотоварне господарство споживчого типу, орієнтоване переважно на забезпечення внутрішніх потреб місцевого населення.

Специфічні природно-кліматичні умови зумовили концентрацію господарської діяльності цього підрегіону переважно в передгір'ях та річкових долинах. Південно-східний аграрний район (територія Великої Південно-Східної Анатолії) охоплює провінції Газіантеп, Урфу, Мардін, Діярбакир, Сіірт, Бітліс, Адияман, Малатья, Елязиг, Тунджелі та Бінгель. Варто зауважити, що ще до впровадження масштабного Проєкту Південно-Східної Анатолії (GAP) перші чотири провінції демонстрували вищий рівень економічної спроможності порівняно з іншими. Економічний базис підрегіону традиційно формують зернове господарство, розведення дрібної рогатої худоби, а також культивування високоврожайних технічних культур – бавовни, цукрового буряка та експортно орієнтованих фісташок.

Загалом, Турецький Курдистан виступає одним із найбільших центрів товарного тваринництва країни. Масштаби виробництва підтверджуються історичними даними: наприкінці 1960-х рр. 17 східних вілаєтів забезпечували

до 50 % загальнонаціональної потреби Туреччини в м'ясі. Інституціоналізація галузі розпочалася ще після 1937 р. із заснуванням у Карсі та Вані «Союзів експортерів живої худоби». Відбулася також трансформація господарського устрою: традиційне кочове тваринництво еволюціонувало у відгінно-пасовищну форму, де сезонна міграція між пасовищами здійснювалась спеціалізованими пастухами, а не цілими племінними об'єднаннями [6, с. 63-64].

Ринкова трансформація 2000-х рр. спричинила докорінні зміни в економічній структурі Турецького Курдистану, де тваринницький сектор перейшов від дрібнотоварного виробництва під контроль великих капіталізованих підприємств. Історично сільськогосподарський розвиток регіону стримувався інфраструктурною ізольованістю та обмеженістю виробництва внутрішніми потребами, віддаленістю від ринків і поганим транспортним сполученням, що обмежувало виробництво рівнем місцевих потреб. Проте інтеграція в транспортні мережі західної Туреччини зробила прикордонні райони найбільш перспективними для інвестування. Імпульс промислового зростанню дав Проєкт Південно-Східної Анатолії (GAP), реалізація якого з кінця 1970-х рр. активізувала розвиток західної частини регіону. Зокрема, провінції Газіантеп та Мардін зосередили в собі 91 % усього регіонального експорту, з яких лєвова частка (73 %) припадала на Газіантеп [3, с. 49].

На межі тисячоліть Газіантеп утвердився як провідний промисловий та аграрний центр. У 2000 р. в місті діяло понад 600 текстильних підприємств, що забезпечували роботою понад 90 тисяч осіб. Провінція також посіла монопольне становище у виробництві фісташок, акумулюючи 90 % загальнодержавного експорту цієї культури [8]. Високий рівень розвитку Газіантепа має глибоке історичне підґрунтя: ще за даними перепису 1927 р. місто посідало сьоме місце в Туреччині за кількістю обробних підприємств,

поступаючись лише найбільшим центрам, як-от Стамбул чи Ізмір. Попри те, що на той час виробництво мало переважно дрібносерійний характер, значна кількість малих текстильних майстерень стала фундаментом для подальшої спеціалізації міста. Еволюція від чисельних малих сімейних підприємств на початку ХХ ст. до масштабних сучасних промислових об'єднань зробила Газіантеп ключовою економічною силою усього етногеографічного Курдистану.

Важливим інструментом стимулювання економіки Турецького Курдистану стало функціонування Вільних зон. Інституційна база для їх створення була закладена Законом № 3218 від 6 червня 1985 р., що мав на меті формування пільгового клімату для залучення закордонного капіталу та передових технологій у галузі, орієнтовані на експорт. Ключовою перевагою таких зон є особливий фіскальний режим: резиденти звільняються від сплати податку на додану вартість, а їхні прибутки не підлягають корпоративному оподаткуванню чи податку на доходи фізичних осіб [9].

Хоча перші такі майданчики з'явилися в Мерсіні та Анталії ще у 1987 р., на курдській території ця практика поширилася пізніше. Так, у 1995 р. було відкрито Вільну зону у Мардіні, ефективність якої була зумовлена вигідним розташуванням на перетині стратегічних шляхів сполучення. У 1998 р. розпочала роботу Вільна зона Газіантепа, що фокусується на просуванні місцевих товарів на зовнішні ринки [8].

Аналіз показників 2003 р. свідчить, що при загальнодержавному обсягу торгівлі у вільних зонах на рівні 16,6 млрд. доларів внесок курдських провінцій був досить неоднорідним. Феноменальну динаміку продемонстрував Газіантеп, де за період 1999-2003 рр. торговельні показники збільшилися майже у 240 разів. Водночас частка Мардіна склала 11 % від загального обсягу, тоді як Ерзурумсько-Східноанатолійська зона мала символічне значення (менше 0,001 %) [9].

Окремо слід виділити розвиток Караманмараша на заході регіону. Місто перетворилося на потужний індустріальний вузол, де домінуючий текстильний сектор формує основу зовнішньоторговельного обороту. Крім того, саме в Караманмараші розташоване унікальне для всього Курдистану сталеливарне виробництво, що розширює промисловий профіль регіону [10].

Варто зауважити, що Газіантеп та Кахраманмараш є найбільш розвиненими провінціями Турецького Курдистану, хоча частка курдського населення тут менша. Швидке зростання західних районів на фоні занепаду східних створює небезпечну тенденцію з погляду курдської геоекономіки. Якщо раніше весь Курдистан вважався однаково відсталим, то за останні два десятиліття індустріалізація Газіантепа та Кахраманмараша поглибила внутрішню нерівність. Такий відокремлений розвиток цих центрів загрожує втратою їхньої курдської ідентичності та повним злиттям з економічним простором Туреччини. Традиційний уклад курдського суспільства, що раніше оберігав народ від асиміляції, руйнується під впливом Проекту Південно-Східної Анатолії, розбудови великих агропідприємств, зникнення сіл тощо. Ці зміни нищать самотність курдів, заважаючи їм зберігати свою культуру. Зазначені процеси нівелюють традиційний образ життя та соціокультурну самотність курдського населення, створюючи критичні перешкоди для його етнічного самозбереження.

В питанні стимулювання міграції некурдського населення в Південно-Східну Анатолію особлива роль відводилась збільшенню ВВП регіону. За планами турецької влади до 2005 р. економіка регіону мала зрости у 4,5 рази порівняно з 1985 р. Прогнозувалося суттєві зміни структури зайнятості: частка сільського господарства мала знизитись з 40 % до 23 %, натомість частка промисловості – зрости до 24 %, а сфери послуг — збільшитись з 7 % до 47 %. Проте реальні темпи зростання виявилися низькими. У 2000 р. ВВП на душу населення в регіоні становив лише 52% від

середнього по країні (проти 47 % у 1985 р.). Середньорічний приріст у 3,63 % був недостатнім для подолання розриву з іншими провінціями [10]. Паралельно з цим уряд розглядав і політичні кроки: наприклад, Тургут Озал пропонував «організовану» міграцію курдів до міст та західної Туреччини. Це підтверджує, що економічний розвиток був частиною загальної демографічної стратегії держави.

Експортний потенціал Південно-Східної Анатолії залишається реалізованим лише частково: регіон забезпечує тільки 2 % від загального експорту Туреччини, що є достатньо низьким показником, враховуючи територіальний розмір регіону, чисельність його населення, а також заявлені урядом цілі його пріоритетного розвитку.

Відносно динаміки експорту, то абсолютні його обсяги постійно коливались, не перевищуючи 640 млн. дол. Після зростання на понад 50 % у 1997 р. (з 405 до 619 млн. дол.), вже у 1998 р. відбувся спад більш ніж на 12 % (до 547 млн. дол.). Протягом наступних років рівень експорту залишався приблизно однаковим: 577 млн. дол. у 1999 р., 556 млн. – у 2000-му. У 2001 р. спостерігалось зростання на 15 % (до 640 млн. доларів), а в 2002-му експорт знову знизився на 8 % [11].

На поч. 2000-х рр. понад 80 % експорту з регіону припадало на Газіантеп. За даними турецького державного інформаційного агентства «Anadolu Ajans», основними ринками збуту був Близький Схід (58-61 %) та країни ЄС (14-16 %), значна частка продукції також експортувалась до країн Центральної Азії (11-12 %) та Америки (понад 3 %) [12].

Загалом регіон Південно-Східної Анатолії має значний експортний потенціал. Вже у 2001 р. експорт продукції до країн Африки зріс на 42,6 % (до 17,599 млн. дол.), порівняно з 12,336 млн. дол. у 2000 р. Основні експортні позиції включали текстиль (77,9 %), зернові (14,9 %), сухофрукти (6,2 %) та продукцію тваринництва (1 %). У розрізі країн близько третини всього експорту з регіону припадало на Сирію, Італію, Саудівську Аравію,

Казахстан і Ліван. Сирія стала найбільшим імпортером (близько 10 %), закупаючи в Туреччині напівфабрикати з бавовни, полотно та фісташки. Другим найбільшим ринком експорту з регіону Південно-Східної Анатолії стала Італія, яка імпортувала, крім зазначених товарів, сухофрукти. На ці дві країни разом із Саудівською Аравією, Казахстаном і Ліваном припадало трішки менше третини всього експорту [13].

В експортній структурі домінує текстиль, на який припадає близько 60 % доходів, і зерно (близько 15 %). У 2002 р. експорт текстильної продукції зріс майже на 10 % і досяг 385,252 млн. дол. Експорт до країн ЄС у 2001 р. зріс на 30 % до 190,444 млн. дол. Найбільшими імпортерами в ЄС були Італія (63,799 млн. дол.), Німеччина (32,997 млн.) та Великобританія (27,885 млн.). Експорт до Італії зріс на 66,1 %, до Німеччини – на 20,8 %, а до Великобританії – на 4,2 % [14].

В подальшому експортна діяльність Південно-Східної Анатолії демонструвала неоднозначну динаміку. Спостерігався спад експорту до країн ЄС, що може вказувати на певні труднощі у відносинах з цим ключовим ринком. Водночас, експорт до Саудівської Аравії поступово зростав, що свідчило про успішний розвиток нових ринків збуту в арабських країнах. Загалом, статистичні дані показують, що економіка регіону була чутливою до змін на різних ринках і демонструвала нерівномірну траєкторію розвитку.

Важливо підкреслити, що курдські провінції займають унікальне місце у світовому сільському господарстві. Зокрема, Малатія є глобальним лідером у вирощуванні абрикосів: щорічний врожай тут сягає 80 тисяч тонн, що виводить Туреччину в даному секторі на перше місце у світі. Кількісні показники лише цієї однієї провінції перевищують сукупні обсяги виробництва таких країн, як Іспанія, Італія, Франція, Греція, Іран та США. На Малатію припадає до 15 % світового ринку свіжих абрикосів та вражаючі 65-85 % – сушених. Завдяки винятковій якості понад 95 % місцевого врожаю

експортується до США та країн Європи. Ця галузь є основою життєдіяльності регіону, адже в ній задіяно понад 60% населення провінції. Культурну ж значущість галузі підкреслює щорічний фестиваль абрикосів, який традиційно проходить у Малатії в червні [15].

Також зазначимо, що з поступовим розвитком регіону експорт з його центральних районів почав дедалі більше орієнтуватися на середземноморські порти Іскендерун і Мерсін, відходячи від традиційних шляхів через чорноморські порти, зокрема Трабзон [16].

Доречно вказати й на те, що відсоток експорту з регіону Південно-Східної Анатолії, який припадає на текстильну продукцію, зазвичай перевищує інші галузі. При цьому близько половини експорту текстильної продукції становлять килими. Основну частину експорту цієї продукції відправляється в Казахстан, Азербайджан, Узбекистан, Румунію, Саудівську Аравію, Італію, Бельгію, Грецію, Ізраїль, Алжир, Сполучені Штати, Німеччину, Іспанію, Великобританію, Ірак і Росію. Саме текстильна продукція є визначальним чинником збільшення експортних показників Південно-Східної Анатолії [5, с. 815].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши промисловий розвиток Курдистану на зламі XX-XXI ст., можна констатувати його виразну територіальну та галузеву нерівномірність. Найбільш динамічне зростання продемонстрували периферійні райони та «вільні зони», зокрема Газіантеп та Кахраманмараш, тоді як центральні гірські провінції залишаються економічно відсталими або спеціалізуються виключно на первинній переробці сировини. Стрімка індустріалізація та реалізація великих інфраструктурних проєктів, таких як GAP, поряд із позитивними економічними змінами, призводять до руйнації традиційного сільського укладу. Це створює серйозні виклики для соціальної структури курдського суспільства, підвищуючи ризики поступової культурної асиміляції та декурдизації регіону внаслідок інтенсивної

модернізації. Незважаючи на значний потенціал певних галузей, загальний внесок регіону в експортну систему Туреччини залишається досить низьким. Таким чином, промисловий розвиток Турецького Курдистану потребує переходу від «осередкової» індустріалізації до комплексних стратегій, які б враховували не лише економічні показники, а й соціальну стабільність та збереження традиційного укладу місцевого населення.

Список використаних джерел

1. Jafar M. Under-underdevelopment. A regional case study of the Kurdish area in Turkey. Helsinki, 1976. 153 p.
2. Ozturk I. Economic And Social Issues Of East And Southeast Turkey: Policy Implications. Cag University, 2002. 22 p. URL: https://mp.ra.ub.uni-muenchen.de/1582/1/East_and_Southeast_Anatolia1.pdf (дата звернення: 26.11.2025)
3. Duman Y. Regional Innovation Policy: An Analysis of Turkey's Aegean, Marmara, East Anatolia and Southeast Anatolia Regions. *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*. 2011. Vol. 10. Iss. 1. P. 37-57.
4. Kundak S., Aydoğuş İ. Türkiye'de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*. 2018. Vol. 7. Iss. 1. P. 252-266. DOI: <https://doi.org/10.21547/jss.348833>
5. Varlik S., Sevgi N., Berument M. Analyzing Türkiye's Import Dependency of Exports: A Sectoral Approach. *Fiscaoeconomia*. 2024. Vol. 8. Iss. 2. P. 807-824. DOI: <https://doi.org/10.25295/fsecon.1448406>
6. Моисеев П.П. Аграрный строй современной Турции. Москва: Наука, 1970, 310 с.
7. Комахидзе Н.В. Состояние производительных сил в сельском хозяйстве Восточной Турции. *Турция: история, экономика, политика*. Москва, 1983. С. 160-173.

8. Gaziantep Free zone. *Middle East Free Zone*. URL: <https://middleeastfreezone.com/Gaziantep-Free-zone> (дата звернення: 20.11.2025).
9. East Anatolia Free Trade region picks up. *TDN*. 11 June 2001.
10. Türkiye cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. Official Website. URL: <https://ticaret.gov.tr/> (дата звернення: 20.11.2025).
11. Southeastern Anatolia Project. Latest state. 2002. *GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. URL: www.gap.gov.tr (дата звернення: 20.11.2025).
12. Anadolu Agency (State Information Agency of Turkey). Official Website. URL: <https://www.aa.com.tr/en> (дата звернення: 20.11.2025).
13. GAP's exports to African countries to increase by 42,6 percent. *Anadolu Agency: News in English*. 31.01.2002.
14. GAP Region exports 194,9 million U.S. dollar of textile products. *Anadolu Agency: News in English*. 21.01.2002.
15. Turkey hopes to improve trade relations with neighbors. *TDN*. 21 February 2000.
16. DUSIAD says US statements and attitudes have affected South-east. *Anadolu Agency: News in English*. 21.09.2001.
17. Меміш О.М. Проєкт Південно-Східної Анатолії (Güneydoğu Anadolu Projesi) як засіб вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку в республіці Туреччина. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. № 1. 2022. С. 161-167. DOI: 10.31651/2076-5908-2022-1-161-167 <https://history-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4752>
18. Меміш О.М. Ефективність Проєкту Південно-Східної Анатолії (Güneydoğu Anadolu Projesi): вплив на соціально-економічну трансформацію Південно-Східного регіону Туреччини. *Вісник Черкаського університету*. 2025. №1. С. 142-147. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.25>
19. Меміш О.М. Південно-Східна Анатолія в соціально-економічному контексті Туреччини (1990-2000-ті рр.). *Вчені записки ТНУ імені В.І.*

Вернадського. Серія: Історичні науки. Том 36 (75) № 1 2025. С. 226-231. DOI
<https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/1.32>

20. Меміш О.М., Морозов А.Г. Проект Південно-Східної Анатолії (Güneydoğu Anadolu Projesi) у політиці сучасної Туреччини. *ЕМІНАК*. 4 (44). 2023. <https://www.eminak.net.ua/index.php/eminak/article/view/686>